

En vandring mellom demring og skumring: Rune Slagstad om

Den annen fr

Rune Slagstad
**MED ANDRE
ORD**

«Den annen front» var tittelen på den studien A.H. Winsnes utga i 1932 om konfliktlinjen mellom idealister og materialister i engelsk åndsliv på 1800-tallet. Boken var samtidig et indirekte innlegg i mellomkrigstidens norske kulturkamp, rettet mot kulturradikalismen som den hegemoniske, første front.

I «De nasjonale strategier» (1998) gjorde jeg «den annen front» til omdreiningspunktet for rekonstruksjonen av en norsk, verdikonservativ tradisjon fra andre halvpart av 1800-tallet og gjennom 1900-tallet. Denne tradisjonen er av historikere av ulik støpning blitt søkt marginalisert. Det er til denne tematikken jeg her skal knytte noen bemerkninger.

Det nærliggende utgangspunkt for den konservative rekonstruksjon er Marcus Jacob Monrad, Norges kanskje mest betydelige filosof, professor fra 1850 til sin død i 1897. Monrad ble lenge av kulturlivets hegemonikere plassert på et historisk sidespor. «At filosofien førte en hensygnende tilværelse i Norge paa en tid da den gav aandslivet sterke og frugtbare tilskyndinger utenlands», skyldtes Monrad. Slik lød konklusjonen i Anathon Aalls store oversiktsverk «Filoso-

«Aarnes hadde noe Adorno ikke hadde: Vågbø og Volda»

fien i Norden» (1919).

Det som ikke fremkom hos Aall, var hans eget bidrag til filosofisk uttørring i Norge etter Monrad: professor i filosofi fra 1906 og bannerfører for den nye ånd som førte filosofien over i positivistisk vitenskapelighet, i hans tilfelle til pedagogisk psykologi og eksperimentalsykologi.

Jens Arup Seip, venstreopposisjonens historiker i Gerhardsens epoke, var heller ikke han nådig i sin dom: «Monrad var for det

FAKTA

Asbjørn Aarnes (1923–2013):

■ Litteraturforskeren Asbjørn Aarnes døde 8. januar, 89 år gammel. Han bisettes i dag fra Røa kirke i Oslo klokken 10.30.

■ I denne teksten beskriver Rune Slagstad en norsk verdikonservativ tradisjon som strekker seg fra Marcus Monrad til Asbjørn Aarnes.

■ Teksten er en lettere bearbejdet versjon av et foredrag ved Granavoldseminaret som ble holdt 2–4. november 2012. Seminaret, som var det siste, ble holdt til ære for Aarnes, som også deltok med et foredrag om «Diktet, bildet og tausheten: Boyson og Tveter».

■ Granavoldseminaret ble startet i 1983 av Aarnes, som siden har ledet det med halvårlige samlinger.

Forfatteren:

■ Rune Slagstad (f. 1945) er sosiolog og idéhistoriker.

første teolog, for det andre hegelianer. En teolog tenker annerledes enn folk flest. Ingen teolog (om han tar sin teologi alvorlig) er sentral i åndshistorien, og ingen hegelianer står sentralt i teologien.»

Det ferskeste eksempel på historisk-filosofisk uforstand gir Geir Hestmark i «Norsk idéhistorie» (2002): At Monrad «effektivt kjempet for å etablere Norge som et refugium for et filosofisk system som i 1840-årene gikk av moten ute i Europa, er et eminent eksempel på norsk isolasjon og utakt».

Monrad var ingenlunde en aparte filosof i systemets periferi, snarere reflekterte hans filosofi embetsmannsstatens ideologi i dens sentrum. Fra sin profesorsorale posisjon, i forelesninger, foredrag, avisartikler og bøker, øvet Monrad gjennom et halvt

hundreår en kontinuerlig innflytelse på samfunnets ideologiske tenkesett, og han gjorde det med en tenkning fullt på høyde med tiden. Det var Monrad som utarbeidet de filosofiske lærebøkene til datidens examen philosophicum, «annen-eksamen»; de kom alle i en rekke opplag: «Philosophisk Propedeutik» (1849), «Psychologie» (1850) og «Ethik» (1851). Ikke minst sentrale var forelesningene over «Ethik», hvor Monrad ville fremme den etiske

dømmekraft hos de studenter som skulle sendes ut for å utføre sine plikter i nasjonens embeter. Det dominerende perspektiv var det samfunnsetiske – perspektivet var forskjøvet fra individualmoral til samfunnsetikk, fra «moralitet» til «sedelighet», fra Kant til Hegel. Monrad formulerte en samfunnsdannende institusjonsetikk med «det heles vel» som overordnet dyd. Samfunnsinstitusjonene var ifølge Monrads «Ethik» kroppsliggjøringer av fellesskapets normer, som den enkelte samfunnsborger kunne anerkjenne – eller ikke anerkjenne – som sine egne.

Monrads ene hovedverk var «Tankeretninger i den nyere Tid» (1874), som ga et storslått, kritisk utsyn over tidens idéliv; det andre var den store *Æsthetik* i to bind. I norsk kunsthistorie rager verket nærmest enslig, det finnes ikke maken verken før eller siden. Norsk kunsthistories mest sentrale teoretiske verk er imidlertid blitt vedvarende neglisjert, også av kunsthistorikere, siden det utkom i 1889–1890. (Verket utgis på nytt nå i vinter av Vidarforlaget.)

Det er hos Monrad ikke vanskelig å se sporene etter Hegel, heller ikke i estetikken. Men i viktige henseender, også i estetikken, brøt Monrad med Hegel, blant annet gjennom sine refleksjoner over modernistiske tema. Monrads estetikker viser en teoretiker som ikke bare var på høyde med men til dels forut for sin tid.

A.H. Winsnes, som fra 1938 var professor i europeisk litteraturhistorie ved Universitetet i Oslo, og fra 1946 landets første professor i idéhistorie, ble gjennom arbeiderpartistaten den samlenende skikkelse for «den annen front», den dannede borgerlighet. Striden omkring Agnar Mykles «Sangen om den røde rubin» (1957), hvor Winsnes kom til å tale aktoratets sak, ble en av de heftigste konfrontasjonene mellom de verdikonservative og de kulturradikale. (Striden er inngående behandlet i J.-E. Ebbestad Hansens «Da Norge mistet dyden» (2011), men forfatterens, riktignok utilslørte, aggressive holdning til sentrale skikkelser fra «den annen front» underminerer studiens akademiske standard.)

Det var hos Winsnes' elever det var en interesse for Monrad (og Hegel) som knapt var å spore hos Winsnes selv. Hans syn på Monrad var påfallende likt Seips: «den hegelske dialektikk voldtøk ham»; Monrads «system» ble «ofte bare et skranglende skjelett». Overfor en ekspande-

EN ERFAREN FILOSOF: Avdøde Asbjørn Aarnes inkarnerte ved sin li

rende, sosialdemokratisk sekularisme søkte Winsnes med sin milde, kristne humanisme tilflukt i middelalderens katolske idéverden, illustrert i studiene om Sigrid Undset (1949) og om Jacques Maritain, Thomas Aquinas' etterfølger i det 20. århundre (1957).

I det filosofiske vil jeg skjelve mellom fire tematiske orienteringer som dokumenterer et tankevekkende spenn blant dem som fulgte i Winsnes' spor: filosofiens

n norsk verdikonservatisme fra Monrad til Aarnes.

Ont

vsmodus en lyttende henvendthet, skriver Rune Slagstad.

FOTO: TRYGVE INDRELID, AFTENPOSTEN/SCANPIX

forhold til vitenskapen (Skjervheim), til politikken (Langslet), til religionen (Wyller) og til estetikken (Aarnes).

Hans Skjervheim var bare i indirekte forstand elev av Winsnes, men det var mer enn noen annen Skjervheim som tok eksplisitt opp det som hadde vært et hovedtema i Winsnes' 1932-bok: kritikken av det positivistiske tanke om å skape «en effektiv vitenskap om mennesket, en vitenskap som kunde føre frem til en beherskelse ikke alene av naturen, men også av sam-

fundslivet».

Skjervheim innledet sitt oppgjør med positivistisk filosofi og samfunnsvitenskap med det skjellsettende essayet «Deltakar og tilskodar» (1957). Derved kunne Skjervheim ha knyttet an til «den første positivismestrid» på 1870-tallet mellom Monrad og historikeren Ernst Sars, som hadde villet utvikle en historievitenskap etter mønster av «de exacte Naturvidenskaber».

Inspirert av H.O. Christophersens store monografi «Marcus Jacob Monrad. Et blad av norsk dannelses historie i det 19.

århundre» (1959) hadde *Lars Roar Langslet* i en retningsgivende studie i 1961 konfrontert A.M. Schweigaards nyttetenkning med Monrads hegelianisme. «I norsk konservatisme har tradisjonen fra Schweigaard vært enerådende. Impulsen fra Monrad forsvant med ham», og, føyet Langslet til, «norsk konservativ tradisjon ble fattigere av det». For å skape en verdikonservativ identitet grep Langslet også tilbake i europeisk idéhistorie, til Burke og Marx. I kretsen rundt *Minervas Kvartalskrift*, som Langslet etablerte i 1957, kjempet en på to fronter: Den Høyreinterne mot Libertas' næringsliberalisme og den eksterne mot den kulturradikale individualisme. Samfunnets basis ligger ikke i materialiteten, men i etikken, var synspunktet: det er fellesskapet i de etiske normer som til syvende og sist binder det gode samfunn sammen.

Via Heideggers oppbrudd fra tysk idealisme ble *Egil A. Wyller* – det var han som brakte Heidegger inn i norsk idéliv blant annet gjennom «Fra Homer til Heidegger» (1959) – ført tilbake til det førmoderne tankeunivers med den antikke-kristne forestillingsverden og dens visdom som opplysningsrasjonalismen, også i dens kulturradikale varianter, hadde villet fordrive. Med sin platonsk-kristne enhetslære («henologi»), som forener «Det ene» med «Den ene», Platon med Kristus, har Wyller stått frem med en egenartet profil i europeisk samtidstenkning: Wyllers «Henologisk skriftserie» (komplett i 20 bind, Spartacus 2002) gir i variasjoner et filosofisk uttrykk for det helliges gjenkomst i den sekulariserte modernitet – noen tiår før Habermas gjorde suksess med sitt begrep om «det postsekulære». Dialektikkens norsk mester har for Wyller dog ikke vært Monrad, men Ibsen med «Keiser og Galilæer» som høydepunkt.

De gjennomgående tema i *Asbjørn Aarnes'* forfatterskap har vært festet til estetikken. Det begynte med en avhandling om romantikeren Gérard de Nerval (1957), «den siste uskyldige», som viser oss med Aarnes' ord «diktningens psykiske alvor»: «Han må betale for hver linje med lidelse.» «Gérard de Nerval er forbi moderniteten», fremholdt Aarnes i *Stadier i fransk idéliv* (1998) med en selvkarakteriserende vending, «men han skjelder i forbehold og anfølelse, sårbar, uten hovmott.»

Aarnes slo seg til i moderniteten – vandrende mellom modernitetens demring og dens skumring, mellom Descartes og Kafka: Descartes som den moder-

ne, grenseløse ekspansjons filosof – Kafka som erkjennelsen av endeligheten, også for den moderne sivilisasjonsform Descartes filosofisk legitimerte.

Via Welhaven ble Aarnes erfaringsfilosof, opptatt av den erfaringsfylde som ikke lar seg be-gripe, som unndrar seg begrepets grep: «Det er ting som vil deg noe, som du ikke når frem til hvis du har dette grepet.» Et av Welhavens yndlingsuttrykk var at noe «paanøder sig»: fenomenene selv presser seg på, «det Reale kundgjør os sin Tilværelse». Dette fyldige erfarings- «Reale», pånøder seg «nedenfra» som eksistensens smerte og «ovenfra» som det uutsigelige.

Aarnes viste stadig til Skjervheims formaning «Du må lesa Monrad!». Men egentlig er det smått med spor av Monradlesning hos Aarnes, heller ikke av hans estetikk. Langt viktigere var eksistensfilosofen Welhaven, som ga Kierkegaard termen «eksistentielt». Sånn sett burde innlegget hatt tittelen «Den annen front – fra Welhaven til Aarnes».

«Råka av røyndom» (2006) – sammen med «Ut av fatning» (2001) – Aarnes' livsfilosofiske hovedverk – er erfaringsfilosofi, formet gjennom folkedannende år på Vågbø på Nordmøre, deretter ved Volda Landsgymnas. Det dreier seg om erfaringens gjenerobring fra dens empiristiske eksil: den metodisk-eksperimentelt kontrollerbare erfaring, «det empiriske», en erfaring uten historisk dybde, uten subjektiv fylde. Aarnes' «røyndom» viser til forestillingen om en «erfaren person»: den som er formet gjennom erfaring, men også er åpen for erfaringer – slik den kan gjøre som farer, og som Aarnes inkarnerte ved sin livsmodus: en lyttende henvendthet. Det som vederfares en, er gjerne en smertelig erfaring – «gjøre bitre erfaringer». Til sist er det en erfaring av menneskelivets endelighet, dets grense mot det guddommelige, og derved erfaringen av opplysningsprosjektets grense, nemlig det at mennesket ikke er herre over eget liv.

«Råka av røyndom» påminner om et av Frankfurter-filosofen Theodor W. Adornos hovedverk: «Minima Moralia: refleksjoner fra det beskadigede livet» (1951). Perspektivet er det samme som hos Aarnes: naturbeherskelsens grenser identifisert på dagliglivets mikroplan. Hos Adorno er det aforismer – hos Aarnes anekdoter. Hos Adorno er det noe distansert-kultivert – hos Aarnes noe folkelig-ekspresivt. Aarnes hadde noe Adorno ikke hadde: Vågbø og Volda.

Rune Slagstad